

EL MONSTRE
LES PRESONS DE LA INQUISICIÓ DE VALÈNCIA

ALBERT TOLDRÀ I VILARDELL

El Monstre
Les presons de la Inquisició
de València

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2021

Projecte PGC 2018-097011-B-Ioo, «Biografies marginals: violència, sexe, gènere i identitat. Edició i anàlisi de les fonts documentals valencianes de l'època foral», finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats.

Edició composta amb lletra Andralis ND OSF i Andralis ND SC impresa en l'interior sobre paper Prinset Ivori de 90 g/m² i en la coberta Image Silk de 350 g/m²

© 2021 Albert Toldrà i Vilardell
© 2021 d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 – 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-902-4

DL: V-2200-2021

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella.

Disseny de la coberta: Juan Nava.

Imatge de la coberta: detall de *Les temptacions de sant Antoni*, Joos van Craesbeeck, ca.1650. Staatliche Kunsthalle Karlsruhe, Alemanya.

Maquetació de la coberta: Pablo Pastor.

Maquetació: Gràfiques Papallona.

Impressió:

*Dixo que hagan lo que quisieren, que si muriere
morirá en las manos de Dios y en la Casa de la Berdad
y en la Casa de la honrra.¹*

*On renouvelle pour le Dieu des Chrétiens
le culte abominable de Saturne et de Moloch,
l'audace et le fanatisme triomphant,
et la terre voit avec horreur des monstres déifiés.²*

1 Paraules de Baltasar Foraya, morisc de Laguar, l'any 1586. AUV *Varia* 30/1, f.68r.-72v.

2 Denis Diderot, *Encyclopedie*, 1713-1784, veu *tolérance*.

Índex

Introducció	11
La Inquisició de València	21
Altres presons	55
Personal	87
Condicions	127
Comunicacions	159
Interrogatoris	181
Tortura	205
Malaltia i mort	233
Evasions	255
Conclusió	287
Annex	289
Bibliografia	297

Introducció

...el uso de las cárceles fue aprobado por todos los derechos, es a saber, divino, natural, canónico y civil... es cosa necesaria para las repúblicas, por refrenar las malas inclinaciones de los hombres.³

Pocs temes històrics com les presons de la Inquisició espanyola –institució a la qual Voltaire es referia com *le Monstre*⁴– projecten sobre nosaltres unes imatges tan definides: novel·les i pel·lícules n’han fet un tòpic dels nostres dies, un símbol del terror organitzat, del dolor i la crueltat inhumana, només comparable als camps d’extermini nazis. Deixant de banda les òbvies llicències, exageracions i inexactituds, és real, aquesta idea? Fins a quin punt? Malgrat l’interés que puguen suscitar, les presons del Sant Ofici han estat poc estudiades: a penes n’hi ha monografies històriques, i ocupen un lloc marginal en les obres generals.

En aquest llibre intentarem descriure i explicar les presons del tribunal de la Inquisició de la ciutat de València, fins a on podem arribar amb el que ens n’ha tramès la documentació mateixa del Sant Ofici:⁵ com eren, qui i com hi vivia i què hi ocorria. En un lapse de temps de llarga durada: ens situarem sobretot a finals del segle xv i al segle xvi, els moments d’organització i apogeu del Sant Ofici, i en mesura decreixent –com el mateix ritme de la institució– arribarem fins a principis del segle xix. Si més no, aquest treball donarà a conèixer un *corpus* documental poc explotat pels historiadors, i potser també estimularà alguna reflexió sobre la repressió, la crueltat del poder i el control social.

La presó, com diu Foucault, és l’últim recurs. Un poder únicament repressor no tindria gaire possibilitats de perdurar: ha de convèncer,

3 Tomàs Cerdà de Tallada, *Visita de la cárcel y de los presos* (finals del segle xvi). Universitat de València, 2008, p. 57.

4 A l’entrada *Inquisition*, del *Dictionnaire Philosophique* (1764).

5 Farem servir la documentació generada pel tribunal de València, conservada a l’Arxiu Històric de la Universitat de València (AUV) i a l’Archivo Histórico Nacional (AHN).

seduir i sotmetre les ments, el que avui anomenem aconseguir un consens social. Però per molt eficaç que hi siga, sempre hi haurà insatisfacció, desobediència i transgressió, i caldrà un aparell repressiu. I ací hi té un paper central la presó. Els arguments que la justifiquen són el càstig, la revenja de l'estat contra el criminal i la protecció de la comunitat contra els elements perillosos o pertorbadors. De fet, la història de la presó és història social: la dels marginats, miserables, minories, heterodoxos, rebels... però també història política, com a mecanisme del poder per imposar el sotmetiment mitjançant la por i l'eliminació virtual o física dels opositors. Cerdà de Tallada fa una interessant equivalència entre la presó i l'infern (i indirectament entre la monarquia terrenal i la celestial): «la cárcel fue instituida por Dios para castigo del pecado de la soberbia luciferina».⁶

Avui, a diferència de l'Antic Règim, les presons s'amaguen lluny de les ciutats, fins i tot desapareix el seu nom en esdevenir «centres penitenciaris», i és oficial una teoria de reinserció social no punitiva de dubtosa credibilitat: les presons continuen essent sòrdides i omplint-se de pobres desgraciats, ja prèviament víctimes socials. Segons l'anàlisi de Foucault⁷ la presó s'autoalimenta, ja que no sols no minva pas la criminalitat, sinó que provoca la reincidència i esdevé una «fàbrica» de delinqüents facilitant-ne l'organització, tot plegat no com a indesitjats efectes col·laterals, sinó com a trets essencials del sistema.

Els sistemes penitenciaris actuals es basen en privacions de drets; en teoria s'han abolit les penes físiques, les humiliacions, d'acord amb la sensibilitat moderna. La noció central ja no és el càstig sinó la «correcció» del presoner, nova idea vinculada a l'extensió del control social disciplinari i paral·lela a altres institucions, com ara l'escola. De fet, els discursos de regeneració carcerària apareixen ja al segle XVI, amb fundacions com la Galera, essencialment reeducativa; també la noció de redempció de la culpa pel treball es desenvolupa en aquell segle, amb les condemnes massives a galeres o treballs forçats.⁸

6 Morris1995, 8; Cerdà 2008, 56.

7 Foucault 1975, 95, 110, 269.

8 Cuadro 2005; Foucault 1975, 242; Spierenburg 1995, 49.

L'antecedent de les presons actuals fou resultat de la il·lustració del segle XVIII; un arquitecte italià, Cesare Beccaria, denuncià les condicions inhumanes del sistema carcerari antic; les reformes que proposava són portades a la pràctica al segle XIX, basant-se també en les teories del «filantrop» anglès Jeremy Bentham, que crea el tipus arquitectònic de presó radial, el conegut panòptic de les presons «Model», que resol problemes de vigilància i control de la reforma moral del reu, tancat en un calabós individual i constantment vigilat, fins a tal punt que interioritza el fet. Un model que tenia el precedent dels antics hospitals, també concebuts en forma radial, amb cúpula central.⁹

A l'Estat espanyol la transició es produeix en la segona república; Victoria Kent, directora general de presons amb el govern d'Alcalá Zamora, hi aboleix els càstigs corporals, la immobilització, les cel·les de càstig; hi introdueix la llibertat de culte i informació, i unes condicions de vida mínimament humanes, així com el sistema de permisos; suprimeix 115 presons «cuyos locales eran inmundos».¹⁰ Evidentment, la dictadura franquista va suposar un retrocés en tots aquests aspectes.

En l'Antic Règim les presons eren moles arquitectòniques ubicades al centre de la ciutat, d'un deliberat aspecte massís i tètric, amb la intenció –potser la principal– de fer por: la presó marca el paisatge urbà i atorga la màxima visibilitat al poder polític. Generalment s'hi adaptaven fortaleses antigues; a la ciutat de València les dues portes, les de Quart i les dels Serrans, habilitades com a presó per Felip II, funcionen durant segles i no es tanquen fins al 1888.¹¹

Tot i les terribles condicions del sistema penitenciari antic, el tancament no es concep com a càstig, sinó com una simple retenció preventiva en espera de la confessió, del pagament de la multa o de la sentència, que decidirà l'ajusticiament o la gràcia, amb pocs termes mitjans: amputacions, desterrament, galeres... la presó és merament

9 Cigüela, 2017.

10 Kent 1978, 103-108.

11 Cerdà 2008, 20; Bonet 1978, 140; Gelmer 2008, 29, 32, 53.

un element auxiliar del sistema punitiu, que gira al voltant de la pena de mort; la idea mateixa de presó perpètua és un invent del dret canònic. La presó punitiva, doncs, a penes hi existeix: és cara i no escau amb les concepcions jurídiques medievals: al culpable se l'executa, se'l marca a foc, se l'assota o se l'esclavitza, no té sentit tancar una persona, aquest no és un càstig que puga complaure una societat que demana espectacles cruels i didàctics. Ja vell, Jaume I aconsella el seu gendre, el jove Alfons X el Savi, «que no faés justícia amagadament, car no era de rei».¹²

Aquestes presons eren en bona part obertes, hi entrava qui volia: visites, criats, amants o prostitutes, ordinaris, venedors ambulants... alguns presos tenien permís per sortir a treballar o a captar pels carrers; fins i tot organitzaven, a Sevilla, una processó anual. D'altra banda era un lloc de tancament genèric, ben lluny de les especialitzacions posteriors; l'única separació que es feia era entre homes i dones. I els privilegiats, noblesa i clergat, quan són empresonats disfruten de millors condicions, i fins i tot de llibertat de moviments sota paraula. Tanmateix, les presons eren d'una atrocitat infernal: misèria, fam, abusos i violència física, psicològica i sexual, amuntegament i brutícia amb malalties i epidèmies... A diferència de les presons modernes, amb la seua organització rígida, monòtona i total del temps dels reus, les presons antigues condemnaven a l'ociositat. I el mateix fet del tancament, com en el cas de les llebroseries, manicomis, guetos o prostíbuls, definia la marginalitat dels seus habitants, la seua segregació de la societat.¹³

Hereva de l'antic Sant Ofici medieval, la Inquisició espanyola és creada pels reis Catòlics per exterminar el criptojudaisme, però a poc a poc anirà ampliant els seus objectius, sempre dins del camp de l'heretgia: moriscos, bruixes, blasfems, bígams, sodomites (només a la Corona d'Aragó), sacerdots sol·licitadors, protestants i «alumbrados», lliurepensadors, simples descreguts... El tribunal de València

12 Jaume I/ F. Soldevila (ed.), *Crònica o Llibre dels feits*. Barcelona, Ed. 62, 1982, p. 387.

13 Vincent 1987, 159; Morris 1995, VII; Geltner 2008, 67 i 104.

s'estableix l'any 1482, amb un àmbit d'actuació que inclou el regne de València i els bisbats de Tortosa i Albarrasí. Desenvolupa fins a principis del segle XVII –expulsió dels moriscos– una activitat frenètica,¹⁴ que després minva progressivament, en una llarga decadència. Un llarg segle XVI és, doncs, el de l'esplendor de la Inquisició.

Se l'ha considerada com la primera institució moderna, en diversos sentits: disciplina interna, obediència directa a l'estat –el rei–, organització burocràtica, homogènia i rígidament jeràrquica i centralitzada, immune a privilegis estamentals i garanties forals, castellanitzadora respecte a la Corona d'Aragó... sens dubte un avenç de l'estat modern, autoritari, però un avenç de llarga durada, ja que no desapareixerà fins ben entrat el segle XIX, i marcarà la vida, la política i la mentalitat dels pobles hispànics durant més de tres segles, constituint el nucli de l'«Espanya negra». En els estudis recents sobre la Inquisició es percep entre els historiadors espanyols i alguns d'estrangers una inquietant tendència, banalitzadora i revisionista, a netejar la llegenda negra: gràcies al Sant Ofici i la seua actuació s'hauria aconseguit la unitat espanyola, nacional i catòlica, i s'haurien evitat les guerres de religió, greus anacronismes teleològics que cal denunciar.¹⁵

14 Haliczzer 1993, 151; Kamen 2004, 141.

15 Un parell d'exemples. El prestigiós historiador Kamen (2004, 302) resumeix que «Después de todo, el tribunal no fue un organismo impuesto tiránicamente, sino una expresión lógica de los prejuicios sociales que predominaban en el seno de la sociedad». Sense qüestionar la realitat d'aquests prejudicis, com es pot parlar en singular –*la sociedad*– dels regnes hispànics en l'època de l'Antic Règim? A quina societat es refereix? A la castellana? Pel que fa a la Corona d'Aragó la introducció de la Inquisició és precisament, de totes totes, una imposició tirànica que provoca resistències i conflictes. I encara pitjor, del «no fue tan mala» es passa a justificar la repressió inquisitorial; vegeu aquesta lamentable argumentació: «Despierte en nosotros mayor o menor simpatía la intervención inquisitorial, es evidente que la España de los siglos XVI y XVII adolece de un exceso de supersticiones y desviaciones religiosas verdaderamente nocivas. ...formas de corrupción tanto o más peligrosas para la integridad y equilibrio del hombre, por cuanto son proclives a la demencia. Se comprende que, de alguna manera, convenía aplicar un tipo de justicia específica para quienes difícilmente podían ser juzgados por tribunales ordinarios en su anómalo delinquir». Bar-

La justícia del Sant Ofici es troba a mig camí entre la religió i el dret. És un tribunal amb els seus jutges –els inquisidors–, fiscal, advocats, lleis –dret canònic i *corpus* jurídic–, però el procés judicial s’assimila al sagrament de la confessió i el tribunal de la penitència: els delictes que s’hi jutgen són pecats, errors doctrinals, heretgia, apostasia, superstició... el delinqüent és un pecador que rebrà misericòrdia –la reintegració en el ramat dels fidels– si confessa i mostra penediment, i la foguera si s’obstina en els seus errors. Com diu Foucault,¹⁶ l’inquisidor i l’heretge són l’anvers i el revers de la moneda de la intolerància; en la mesura que s’imposa una doctrina sectària –la catòlica– es defineixen uns transgressors que són degudament identificats, exhibits i castigats.

Quant a l’aparell legal, presenta peculiaritats rigoroses que perjudiquen els reus, algunes derivades de l’aplicació del principi de lesa majestat divina, en jutjar-se crims contra la fe: el secret del procés (l’acusat no sap qui l’acusa ni de què, i no pot comunicar-se amb l’exterior), la confiscació immediata dels béns del reu (principal font d’ingressos del Sant Ofici), la imposició d’advocat (assignat d’ofici i d’eficàcia mínima), el fet de no absoldre mai (per poder processar de nou pels mateixos fets); el principi *in dubio pro fide* (en cas de dubte el reu és culpable: ha de demostrar la seua innocència, invertint la presumpció d’innocència del dret romà, *in dubio pro reo*); l’aplicació de la tortura a discreció dels inquisidors, les inhabilitacions als descendents dels condemnats, que els estigmatitzen, i encara el fet que la culpa no prescriu amb la mort del reu: les condemnes, inclosa la foguera, s’apliquen també *post mortem*, als cadàvers dels condemnats. És a dir: una farsa jurídica.

El Sant Ofici és, doncs, un tribunal d’excepció, que perseguirà amb la intenció d’eliminar físicament tota heterodòxia, tota transgressió no sols religiosa, també cultural, ideològica o sexual. Però sobretot un instrument polític de la monarquia, un experiment re-

beito 1991, p. 21. Vegeu les denúncies que en fan, per exemple, Frédéric Max (1999, 89) o Benzion Netanyahu (1999, 973).

16 Foucault, 1975, 258.

eixit i precoç de centralisme i autoritarisme, que anuncia els temps dels poders absoluts, i segons alguns autors, dels totalitarismes del segle xx. Com a culminació de l'apropiació de la justícia medieval per l'estat, el crim és una violació de les lleis del poder, un fet polític. Seguint altra volta Foucault, el procediment judicial de la *inquisitio* no és merament una manifestació del poder, sinó una de les formes del poder mateix, que s'exerceix fent preguntes i elaborant una veritat. La Inquisició lluita per la unitat religiosa, política i racial, però la seua actuació expressa, alhora, el seu poder:¹⁷ l'exhibició dels «sanbenitos», els assots públics «pels carrers acostumats de la present ciutat de València», fins als «autos de fe» i les fogueres, són espectacles exemplaritzants que intimiden i mostren el triomf de la fe catòlica i de la Inquisició.

L'actitud social al País Valencià respecte al Sant Ofici sembla haver estat ambivalent. D'una banda hi ha una evident complicitat popular i col·laboració entusiasta quant a les denúncies, particularment contra jueus, o contra heretges i sodomites més tard. La cohesió de la societat cristiana sembla forta; els actes de fe i les execucions compten amb l'alegre aprovació popular i assistència massiva: la llenya de les fogueres és duta per la gent, que obté així indulgències. Fa por, també. L'any 1808, encara, el comissari mossén Josep Ros escriu un informe sobre una testimoni que es nega rotundament a declarar, pel «terror que suele inducir el oír nombrar a la Ynquisición, especialmente a las mugeres».¹⁸

D'altra banda, com ocorre també a Catalunya, la Inquisició manté un conflicte permanent amb els poders valencians, amb la noblesa i la burgesia i les institucions laiques –Generalitat, ciutat, tribunals reials– i eclesiàstiques, en particular amb l'arquebisbat i amb el capítol de la Seu de València. I certament, també hi ha una resistència popular: són abundants els testimonis de l'opinió general que la Inquisició actua per diners, i en realitat no amaga la seua avarícia. Segons un

17 Cuadro 2005; Foucault 1992, 79-100; Gacto 1989, 177-191; García 1976, 85, 181; Geltner 2008, 103; Pérez 1989; Pinto 1989.

18 AUV *Varia* 67/3, f. 7r.

testimoni de l'any 1487 Bernat Guimerà, seder convers de València, deia referint-se a l'inquisidor Épila:

—Sclate per més de mil parts mestre Épila! E que deya també que no·s faya la Inquisició sinó per dinés.¹⁹

En un lligall que conté delacions de la dècada del 1520 llegim algunes expressions d'aquest menyspreu: Joan Santes *el Sargo*, de València, diu que als inquisidors,

—Aporegarlos, que todos son por la ropa (pels diners), e que les devían fer como fizieron a los Inquisidores de Çaragoça.

És a dir, assassinar-los. Una dona, Elvira de Varioverde, conversa, és també denunciada per haver dit que «los dineros e donas jóbenas fazían la Inquisición».²⁰

El model originari de les presons inquisitorials és la regla benedictina monàstica: penitència, obediència, cel·les, aïllament, bandejament de la societat. De fet, els convents solien servir de presó per a nobles i sacerdots.²¹ Les ordenacions inicials de Torquemada, de Sevilla (1484), estableixen que la presó preventiva estarà ubicada contigua al tribunal; les següents, de Valladolid (1488), afegeixen les recomanacions de no allargar les detencions, de la incomunicació absoluta dels presos amb l'exterior i de les visites periòdiques dels inquisidors cada quinze dies. Més tard, les instruccions d'Àvila (1498) insisteixen en la celeritat dels processos i estableixen la figura de l'alcaid, càrrec perfilat en les següents, les de Sevilla del 1500.

Però les presons inquisitorials no pertanyen, evidentment, a la tipologia de la presó medieval i de l'Antic Règim: tot i mantenir l'edifici com un monument simbòlic, enmig de la ciutat, i els maltractaments físics, presenta les novetats de l'aplicació sistemàtica de la tortura i l'aïllament total del reu respecte a l'exterior. També la indefensió: els rics no poden pagar-se un bon advocat, com en la justícia ordinària, i

19 AUV *Varia* 1/13, f.29r. i 33r.

20 AUV *Varia* 07/29, f.408r. i 410v.

21 Peters 1995, 3, 27.

les garanties processals dels Furs hi són inoperants.²² Malgrat aquests trets moderns, tampoc les presons de la Inquisició no responen al model que s'imposarà al segle XIX: el Sant Ofici en teoria sí que pretén reintegrar en l'Església els pecadors, però alhora la seua missió és protegir la cristiandat de l'heretgia, castigar el pecat i els pecadors i extirpar els brots del mal –els crims contra la fe. I quant al treball manual, el plantejament és invers al de la presó moderna: s'obliga els reus a romandre en una inactivitat forçosa, prolongada, per a afèblir més les seues voluntats.

Per al reu, la persona que és detinguda i empresonada per la Inquisició, el tràngol suposa d'entrada la ruïna econòmica, la desintegració familiar, fam, debilitament i malalties a la presó, el tràngol de la tortura i probablement, en cas d'ésser condemnat, la vergonya i la inhabilitació social –l'estigmatització– per a ell i els seus descendents, i les galeres o una vida marginal, això si té sort i escapa de la foguera. Coses que, és clar, tenen els seus efectes psicològics, els mateixos que s'atribueixen als condemnats a l'infern: por, ràbia, angoixa, desesperació, l'enfonsament de la personalitat... Res és casual, però: tot respon a un deliberat ús de la crueltat, amb un objectiu diàfan: aconseguir la confessió del reu, la inculpació, les delacions. En paraules de Vincent, abans de mostrar els heretges al poble, el Sant Ofici en treballa els cossos i les ànimes.²³

Les presons inquisitorials són una realitat singular, un important precedent de la presó moderna barrejat amb elements medievals. Un experiment primerenc del poder modern. Però no ens enganyem; en la realitat, com veurem seguidament, les presons del Sant Ofici són un desastre, i de vegades un esperpent: pèssimes condicions per als presoners, mal estat dels edificis, gestió marcada per la desídia i la corrupció... el resultat són evasions, malalties i morts. De fet, com diu Tellechea, la pràctica carcerària inquisitorial i la teoria disciplinària corresponent es van elaborar sobre la marxa, improvisadament, a mesura que van plantejant-se els problemes.²⁴

22 Geltner 2008, 106-107; Gil 1979.

23 Green 2008; Vincent 1987, 171.

24 Cuadro 2005; Tellechea 1978.

La Inquisició de València

*...que mal foch cremàs a qui havia posat la Inquisició en estes parts, y que de mala granola sia mort qui la ha posada, y que si ell estigués fora de ací, que faria tres figues als de la Inquisició.*²⁵

En instal·lar-se a la ciutat de València, la Inquisició ocupa primerament el palau reial, conegut com del Real, «palacium regium extra muros civitatis Valencia»²⁶ –avui jardins de Vivers–, per cessió del rei Ferran el Catòlic, i s'adapten, doncs, algunes estances d'aquest palau per a audiència, secret (escrivania), presons i cambra de tortura. Segons la documentació que hem examinat, les dates inicial i final en què l'audiència treballa al palau del Real són l'1 de juny del 1489 i l'1 de març del 1501,²⁷ és a dir, uns dotze anys com a mínim.

Al procés contra Andreu Fuster, mercader de seda convers,²⁸ trobem algunes dades: al palau del Real els inquisidors fan servir com a audiència principal l'anomenada –per les pintures que l'adornaven– cambra dels Àngels, al primer pis, ja que s'empra el verb *assendere*.²⁹ Aquesta cambra, construïda o refeta l'any 1390 i decorada amb quatre àngels portadors de les armes reials, obra de Francesc Tosquella –autor del cor de la catedral de València–, era una de les sales privades dels reis, amb vistes al riu; un dels quadres que l'adornava era el sant Miquel amb la balança, avui al Museu de

25 Paraules atribuïdes a Pierre Costa, bruixot francès, l'any 1530. AUV *Varia* 08/39.

26 Carta de Torquemada a l'inquisidor Monasterio, 29 d'agost del 1494. AUV *Varia* 4/2, f. 131r. A banda de les datacions tòpiques, trobem sovint expressions com «comparegau denant nós ací en lo Real palau de València», 31 d'agost del 1494. AUV *Varia*, 4/2, f.132r.

27 AUV *Varia*, 1/13, f.3r. i 4/1, f.57r., respectivament.

28 AUV *Varia* 3/6. Consta de dos lligalls, el d'Andreu (I) i el de la seua dona Clara (II).

29 «Et sic iussit eam assendere ad cameram angelorum Regii palacii valentini». 18 de novembre del 1489. AUV *Varia* 3/6, f.39r.

Belles Arts.³⁰ Però també es fa servir per a les audiències ordinàries la naia o galeria del palau, *naya sive ambulatorio*; el 21 d'abril del 1490 Andreu i Clara Fuster hi són interrogats. Quant a la cambra de tortura, *palacium tormentorum*, pot trobar-se a la planta baixa: es fa servir simplement *ducere*. En canvi, les presons sembla que són en un soterrani, s'hi empra el verb muntar.³¹

L'any 1486, com a mínim, la presó de la penitència, punitiva –diferent de les presons secretes, judicials–, es trasllada al palau arquebisbal de València, aprofitant l'absència de l'arquebisbe titular, el cardenal Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI, el qual viu a Roma i cedeix el palau als inquisidors. És ben significatiu que el Sant Ofici ocupa en aquest moment inicial els espais urbans vinculats al més alt poder laic –el rei– i eclesiàstic –l'arquebisbe–. L'audiència roman de moment al Real, però opera per un temps –uns tres anys– en tots dos llocs, ja que en 21 de març del 1498 ja es data un document en «el palau archebisbal de la ciutat de València, adonde se exerce de presente el sancto Officio de la Inquisición», i en 30 de juny del mateix any «in palacio archiepiscopali Valencie et in aula audiencie Sancte Inquisicionis»,³² és a dir, que hi disposen també d'una sala de l'audiència.

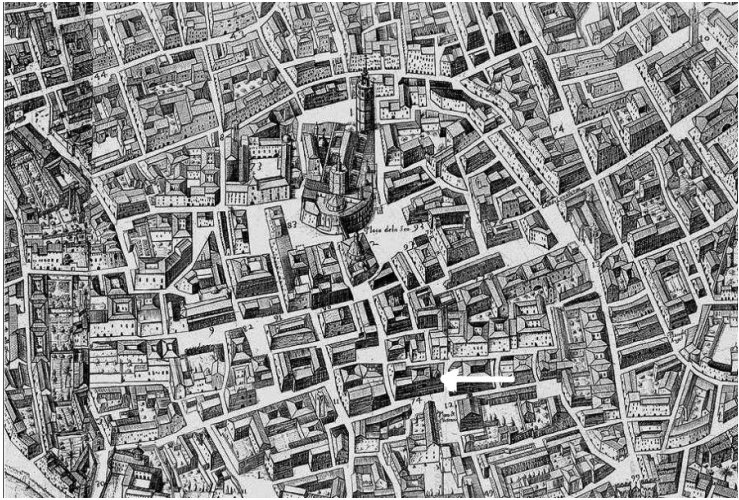
En la instal·lació al palau arquebisbal, el Sant Ofici fa desallotjar les estances del vicari, mossén Joan Barceló. Els inquisidors Gaspar Pou i Toribio de Saldaña emeten, el 5 de desembre del 1506, una ordre de pagament per a ell, en concepte de lloguer, perquè «lo ofici y exercici de aquest nostre Sant Ofici li tenia ocupat lo aposentament hon aquell y los predecessors seus havien acostumat de star e habitar». Lloguer que no se li havia pagat des de feia tres anys, cosa que sembla haver irritat el vicari: «nos és stat ab gran querella dit y expost... requerint-nos ab molt gran instància que aquell li fésem pagar».³³

30 Català 2013, II, 135.

31 «...fonch manat al dit Garcia de Medina que fes muntar a la dita Clara». AUV *Varia* 3/6, I, f.52v-53r.; II, f.30r.-33v., f.59v.

32 AUV *Varia* 3/4, f.179r. i f.59bisr. Meseguer 1984, 404.

33 AUV *Varia* 07/21, f.204r.-v.

Valencia edetanorum vulgo del Cid, plànol de mossén Tomàs Vicent Tosca, any 1704-1738, amb la localització del palau de la Inquisició.³⁴

Des de principis del segle *xvi* els inquisidors mamprenen un pla de compres immobiliàries i obres amb la intenció de bastir el que serà el seu futur palau a València, amb funcions d'audiència, presó i habitatge del personal del Sant Ofici; en realitat es tracta de diferents cases adaptades, que seran reformades constantment. Però no es limiten a posseir el palau i la presó de la misericòrdia: desenvolupen una política d'inversions immobiliàries especulatives a la ciutat de València, com veurem. L'any 1515, segons Cruselles o el 1527 segons García Cárcel, es trasllada l'audiència al nou palau inquisitorial; el darrer document que trobe datat al palau arquebisbal és del 15 d'agost del 1512.³⁵ Diu García Cárcel³⁶ que en un principi només hi vivien els dos inquisidors; la resta d'oficials habitaven altres allotjaments, pagats per la Inquisició, una despesa important, ja que era un barri cèntric i car.

34 Edifici assenyalat amb el número 74 del plànol de Tosca (Arxiu Municipal de València).

35 Cruselles 2013, 242. García 1976, 165. AUV *Varia*, 7/22, f.1r.

36 García, 1976, 165.

El palau, avui derruït, es trobava a la cruïlla del carrer de Navellos amb el de les Nou Reixes (actual carrer de la Unió), a la vora de la plaça i l'església de Sant Llorenç i de l'actual palau de les Corts Valencianes. Al plànol de Tosca podem veure la localització exacta.

No sabem quin aspecte tenia; en l'antic Règim els edificis que alberguen una presó solen tenir exteriorment un aspecte massiu, particularitat que els diferencia d'altres vivendes i palaus i els fa singulars i coneguts en l'espai urbà, amb una marcada intenció didàctica, «para atemorizar los malos», en paraules de Cerdà: la presó ha de ser per fora sinistra i ben visible i preferiblement al centre de la ciutat; no existia encara el sentiment burgès de *l'honte à punir*. La seua mole sòrdida era una manifestació simbòlica del poder.³⁷ Alguns tribunals de la Inquisició reciclen edificis grans, capaços, com ara el de Barcelona (palau Reial), Saragossa (palau de l'Aljafería), Sevilla (castell de Triana), Còrdova (l'Alcázar), o a València (palau del Real). Però la tendència al segle XVI és traslladar-se al centre de la ciutat, on es construeix un edifici nou; és el cas de Sevilla, el 1560, i el de València.³⁸

Pel que fa a l'estructura del palau de la Inquisició de València, en aquest primer moment d'inicis del segle XVI tenim algunes informacions puntuals; el que treiem en clar, al capdavant, és el caràcter improvisat, orgànic i dinàmic del conjunt del què serà, amb el temps, el palau del Sant Ofici. En un text de mitjan segle XVI s'enumeren detalladament les adquisicions fetes en el temps de l'administració d'Amador d'Aliaga, que exerceix el càrrec de receptor entre 1492 i 1524; la Inquisició va comprant i permutant, pacientment, propietats per fer-se amb tota la «ysla», que per un costat dona a «la plaça vulgarmente dicha dell Illustre duque de Gandía», que sembla haver estat al costat de la de Sant Llorenç o darrere de l'actual palau de les Corts. Sobre les sis o set vivendes comprades es construirà el palau inquisitorial, però també compren les cases de davant, on viuen l'inquisidor Lagasca,

37 Cerdà 2008, 67; Foucault 1975, 13 i 38; Bonet 1978, 139-144; Morris i Rothman 1995.

38 Bethencourt 1997; Cuadro 2005; Gil 1979; Reguera 1989; Tellechea 1978; Vincent 1987.

l'alguatzir, el notari Sorell i el carceller Cabrera. L'inquisidor Arnaldo Alberti viu en una altra de propera.³⁹

Tot al llarg del segle XVI, doncs, hi ha un procés continu de reforma i construcció; en una carta del 12 de gener de l'any 1521 l'inquisidor general ordena a Aliaga que pague les obres que cal fer per a reforçar l'edifici, en condicions perilloses.⁴⁰ El 1526, arran la visita a la Inquisició de València feta l'any anterior per Mejía, canonge de Toledo, l'inquisidor general Alonso Manrique, bisbe de Sevilla, mana als inquisidors de València fer determinats arranjaments i canvis en l'estructura de l'edifici; cal destinar una cambra exclusivament per al secret, les oficines on treballen els escrivans, unint l'arxiu actual amb una altra cambra, aïllant-les de les presons i fent un nou accés entre presons i audiència; cal acabar un entresol començat, prenent si fa falta espai d'un pati, i bescanviar una cambra de l'inquisidor Juan de Churruca per una altra de l'alguatzir, de manera que amb tot això es dispose d'espai per a una altra vivenda d'oficial. D'altra banda, es vol acabar amb la picaresca dels ministres que disposen de cases pròpies a València però cobren el lloguer del Sant Ofici; cal de tota manera que els oficials del secret visquen al palau o als voltants, i també cal cercar un espai més escaient per a l'escrivania de segrestos, que ara rau a la casa particular del receptor.⁴¹

39 Méndez 2008. AUV *Varia* 08/12, f.3r.-12r.

40 «...en los entresuelos que se hizieron... se hallaron algunos fundamentos de lo antiguo peligrosos para se caer, y ay necesidad de echar algunos pies por las paredes de la dicha casa, y también hazerse algunas rejas en las ventanas para seguridad». AUV *Varia* 22/2, f.93r.

41 Granada, 23 octubre 1526. «...ay grande necesidad que se haga una cámara donde estén los libros y registros desse Sancto Officio, que sea la cámara del secreto, porque al presente el secreto y audiencia se tiene en una mesma parte, y que sea esto en la cámara donde está agora el archivo o en la otra pieça, questá juncto con ella más adentro, que va a las cárceles, y en las paredes de las dichas dos pieças se haga un arco tan grande como lo çufra el edeficio, para que ambas sean una para el dicho secreto, y se ciere la puerta que sale de las dichas dos pieças a las dichas cárceles y se abra otra por la pieça donde tiene su cama agora el carcelero Hernando de Cabrera, que venga a dar a donde agora está el dicho archivo, y por un cubo vaya a salir a donde de presente está el audiencia que llaman secreto, para que por allí se saquen y metan los presos...